

1. Obiekt ZESPÓŁ

361

D. GAZOWNIA MIEJSKA

2. Czas powstania

1908

3. Miejscowość

16AWECKIE
GÓROWO ILAWIECKIE

4. Adres

Górowo Iławieckie 11-200
ul. Wyszyńskiego 20

nr hipoteczny

5. Przynależność administracyjna

województwo warmińsko-mazurskie

pow. Bartoszyce
gmina Górowo Iławieckie

6. Poprzednie nazwy miejscowości

Landsberg Ostpr. (do 1945 r.)

7. Przynależność administracyjna
przed 1 VI 1975

województwo olsztyńskie

powiat Bartoszyce

8. Właściciel i jego adres

Polskie Górnictwo Naftowe i Gazownictwo
S.A. w Warszawie. Oddział. Zakład
Gazowniczy w Olsztynie, Olsztyn 10-409
ul. Lubelska 42, tel. (089) 5330231

9. Użytkownik i jego adres

P.G.N.i.G. S.A. w Warszawie, Oddział.
Zakład Gazowniczy w Olsztynie. Rozdzie-
lnia Gazu, Górowo Iławieckie 11-200
ul. Wyszyńskiego 2

10. Rejestr zabytków

Nr 4326

data 27.07.1994

11. D. gazownia miejska z wodociągową wieżą ciśnień, neg. 1100/512/4. Ekspozyty zgromadzone w bud. produkcyjnym, neg. 1100/504/3

12. Autorzy, historia obiektu, określenia stylu

6 maja 1907 r. magistrat miasta Górowo Iławieckie podjął decyzję o budowie gazowni miejskiej na węgiel kamienny. Budowę zlecono firmie Karla Frände z Bremy (Niemcy). Firma ta przygotowała projekt, według którego produkcja dzienna gazu będzie wynosiła 500 m³. Budynek produkcyjny mieszczący piecownię z piecami pojedynczym i podtrójnym, odsiarczalnię i aparatownię, teleskopowy zbiornik gazu typu mokrego o pojemności 700 m³, budynek administracyjny oraz sieć do dystrybucji gazu o długości ok. 8 000 m, wykonaną z rur o przekroju od 150 do 60 mm. Koszt przedsięwzięcia wytyczono na sumę 96 000 marek.

W 1908 r. rozpoczęto budowę gazowni. Dyrektorem budowy był Wiese. Budowę przyśpieszono i gazownię uruchomiono 13 września 1908 r. W latach 1908-1910 gazownia była zarządzana przez Centralny Urząd w Bremie, następnie przeszła pod zarząd miasta - jej dyrektorem został Altermann, a w 1912 r. jego funkcję przejął Naujod.

Gaz wykorzystywano w gospodarstwach domowych do pieczenia i gotowania, miasto do oświetlania ulic.

Pobór gazu w następujących latach kształtował się następująco: w 1909 r. - 60 000 m³, w 1913 r. zapotrzebowanie wzrosło do 105 000 m³, I wojna światowa spowodowała spadek popytu do ok. 82 000 m³. W 1921 r. popyt wynosił 108 000 m³ gazu. Od 1924 r. zużycie gazu spadało, ponieważ wybudowano w mieście węzeł energetyczny - np. do oświetlenia zaczęto wykorzystywać energię elektryczną, a nie gaz. W 1933 r. zużyto 68 000 m³ gazu. Dla zwiększenia popytu przeprowadzono akcję promocyjną.

Pierwszy milion m³ gazu wyprodukowano do 15 lutego 1920 r., drugi do 8 kwietnia 1931 r.

W 1908 r. cena 1 m³ gazu oświetleniowego wynosiła 0,20 marki, gazu rurowego (dla gospodarstw domowych) 0,15 marki. W czasie kryzysu światowego, w 1933 r. 1 m³ kosztował 3 miliardy marek.

Do produkcji gazu wykorzystywano węgiel kamienny z kopalni Bulfen. Uzyskiwano z niego średnio 28% gazu, 3,5% smoły, 60% koksu.

Dokończenie opisu - Załącznik Nr 1

13. Opis (sytuacja, materiał i konstrukcja, rzut, bryła, elewacje, wnętrze, wyposażenie, instalacje)

Sytuacja. Gazownia miejska położona jest na płn.-zach. od centrum miasta, w odległości ok. 800 m. od rynku. Zbudowano ją na skraju miasta, z dala od zabudowy mieszkalnej - a to z uwagi na uciążliwość procesu produkcyjnego gazu świetlnego. Położona jest przy zbiegu dzisiejszych ulic Wyszyńskiego i Przemysłowej. D. bud. administracyjny położony przy ul. Wyszyńskiego. Bud. produkcyjny (piecowni, odsiarczalni i aparatowni) usytuowano za d. budynkiem administracyjnym - obok niego usytuowano zbiornik teleskopowy gazu świetlnego. Nowy bud. administracyjny usytuowany w głębi działki, na wprost głównej bramy wjazdowej gazowni. Teren obok bud. produkcyjnego brukowany kamieniem polnym. Działka gazowni ogrodzona parkanem. Nad gazownią góruje wodociągowa wieża ciśnieniowa, wzniesiona przy płn. granicy działki.

Na zespół d. gazowni miejskiej składa się kilka obiektów kubaturowych, wolnostojące. Ze względu na wartości historyczne i techniczne zdecydowano się na wybór trzech obiektów kubaturowych reprezentatywnych dla tego typu gazowni oraz wyposażenia gazowni. Wykonano dla nich ewidencję historyczno-konserwatorską w formie kart ewidencyjnych. Są to:

Bud. produkcyjny (1908).

Zbiornik gazu typu mokrego (1908)

D. budynek administracyjny (1908)

Urządzenia do produkcji i dystrybucji gazu (1908-1935)

<p>14. Kubatura</p> <p>Układ przestrzenno-funkcjonalny gazowni miejskiej.</p>	<p>15. Powierzchnia użytkowa</p> <p>Teren gazowni - ok. 1 ha.</p>	<p>16. Przeznaczenie pierwotne</p> <p>Produkcja gazu koksowniczego (1908-1945, 1964-1992).</p>	<p>17. Użytkowanie obecne</p> <p>Ekspozycja "Muzeum Gazownictwa", a także funkcje administracyjno-socjalne.</p>
<p>18. Prace budowlane i konserwatorskie</p> <p>W okresie eksploatacji budynku jako produkcyjnego gazowni na bieżąco prowadzono prace remontowe i konserwacyjne.</p> <p>Prace remontowo-budowlane bud. administracyjnego ograniczano do napraw bieżących. W drugiej poł. lat 70-tych XX w. w prowadzono stolarkę okienną wtórną, prostokątną, elewacje otynkowano, wylano posadzki cementowe na parterze.</p> <p>W 1992 r. odcieto instalację gazową od bud. produkcyjnego i zbiornika gazu, po unieruchomieniu gazowni.</p> <p>W latach 1992-1993 wzniesiono na potrzeby rozdzielni gazu nowy budynek o funkcji administracyjno-socjalnej, stylistycznie nawiązujący do architektury otaczających go budynków.</p> <p>Przystąpiono do adaptacji bud. produkcyjnego i zbiornika gazu do nowych zadań - "Muzeum Gazownictwa". W programie tych prac założono oczyszczenie budynku i wyposażenia z produktów ubocznych (smoła, siarka), wymianę stolarki drzwiowej, malowanie, wymiana posadzek cementowych, wymieniono drewniane konstrukcje dachowe z profilowanymi zakończeniami krokwi, przykryto je blachą imitującą dachówkę, utrzymanie podstawowej bryły i bogatych w detale architektoniczne elewacji. Zbudowano także nowy mur oporowy z cegły klinkierowej, podtrzymujący zbocze wzniesienia wodociągowej wieży ciśnieniowej.</p> <p>Od 1998 r. trwają prace remontowe budynku administracyjnego, adaptowanego obecnie do funkcji mieszkaniowej - z terenu gazowni wytyczono działkę, wykonano szereg prac remontowych budynku, malowanie, wymieniono drzwi, założono boazerię w korytarzu, parkiet, płytki ceramiczne, nowe obróbki blacharskie, parkan itp.</p>		<p>19. Stan zachowania (fundamenty, ściany zewnętrzne, ściany wewnętrzne, sklepienia, stropy, konstrukcje dachowe, pokrycie dachu, wyposażenie i instalacje)</p> <p>Obiekty, po remoncie i adaptacji na "Muzeum Gazownictwa", utrzymane wraz z wyposażeniem w bardzo dobrym stanie technicznym. Linia technologiczna do produkcji gazu sprawna technicznie, ale zużyta moralnie i fizycznie.</p> <p>20. Najpilniejsze postulaty konserwatorskie</p> <p>Zespół gazowni z czytelnym układem przestrzenno-funkcjonalnym obiektów (bud. produkcyjnym i administracyjnym oraz zbiornikiem gazu) prezentuje walory historyczno-techniczne i architektoniczne. Stanowią istotny element krajobrazu kulturowego miasta - za gazownią miejską usytuowano wodociągową wieżę ciśnieniową (1910 r.). Walory zabytkowe gazowni podnosi fakt utworzenia "Muzeum Gazownictwa" i utrzymania linii technologicznej do produkcji gazu, liczników gazu, itp.</p> <p>Jest to reprezentatywny model gazowni dla zakładów tego typu budowanych na Warmii i Mazurach z początkiem XX w. Stanowi świadectwo rozwoju infrastruktury komunalnej Prus Wschodnich.</p> <p>Obiekty wschodzące w skład zespołu objąć ochroną prawną - wpis do rejestru zabytków. Programy remontów i modernizacji obiektów, ingerencji w historycznie ukształtowany układ przestrzenno-funkcjonalny zabudowy dawnej gazowni, uzgadniać z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.</p>	

21. Akta archiwalne (rodzaj akt, numer i miejsce przechowywania)

- Rys historyczny gazowni miejskiej w Górowie Iławieckim, rękopis, w: Archiwum Rozdzielni Gazu w Górowie Iławieckim, ul. Wyszyńskiego 20.

24. Uwagi różne

Patrz także karta ewidencyjna "Bud. produkcyjnego", "Zbiornik gazu typu mokrego", "D. budynku administracyjnego" oraz "Urządzenia do produkcji i dystrybucji gazu" d. gazowni miejskiej w Górowie Iławieckim, wykonana w 1999 r. w BSiDZT S. Januszewski.

25. Opracował: Program komputerowy karty - Word for Windows - BSiDZT S. Januszewski

tekst mgr inż. Krzysztof J. Madziara 5 listopada 1999 r.

plany, rysunki mgr inż. arch. Anna Broniewska 17 września 1999 r.

zdjęcia fotogr. mgr inż. Krzysztof J. Madziara 17 września 1999 r.

miejsce przechowywania negatywów BSiDZT S. Januszewski

KARTA PO WYPEŁNIENIU PODLEGA OCHRONIE NA PODSTAWIE PRZEPISÓW PRAWA AUTORSKIEGO !

22. Bibliografia

- R. Riedl, Urządzenia i ruch gazowni, Warszawa 1952.

26. Adnotacje o Inspekcjach, informacje o zmianach (daty, imiona i nazwiska wypełniających)**23. Źródła ikonograficzne i fotograficzne (rodzaj, miejsce przechowywania, sygnatury)****27. Załączniki**

Nr 1 - Dokończenie opisu rubr. 12 i sytuacja.

Nr 2 - Dokumentacja fotograficzna.

1. Miejscowość GÓROWO IŁAWIECKIE	2. Obiekt ZESPÓŁ D. GAZOWNIA MIEJSKA	3. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego) Dokończenie opisu rubr. 12 i sytuacja (verte).
--	---	--

Dokończenie opisu rubr. 12.

Na początku I wojny światowej, 2 sierpnia 1914 r. dyrektor Naujod oraz palacz Güß natychmiast musieli stawić się w wojsku. Zakład pozostał bez fachowej opieki, z niewykwalifikowanym personelem. Po wkroczeniu Rosjan pracownicy gazowni wraz z innymi mieszkańcami Górowa Iławickiego opuścili miasto. Po kilku dniach, po tym jak Rosjanie zostali pokonani pod Grunwaldem (Tannenbergiem), Niemcy przejęli miasto. Gazownię uruchomiono pod okiem dyrektora Ransera - gazownia nie została zniszczona.

W czasie wojny oraz w późniejszych latach dostawy węgla były nieregularne i w ograniczonej ilości. W 1919 r. podjęto więc produkcję gazu z kłód drzewnych i pniaków - liczniki gazu nie były przystosowane do tego rodzaju gazu i wiele liczników zostało w ten sposób uszkodzonych. Dlatego w grudniu 1921 r. wybudowano koksowe urządzenie gazowe służące do mieszania gazów powstałego z węgla (25%) i z drzewa w temperaturze 5200 °C. W 1920 r. w budynku piecowni firma Frande z Bremy zainstalowała dźwig załadowniczy do załadunku retort (do nawęglania komór pieca) - była ona dużym usprawnieniem dla personelu.

Ulice miasta Górowo Iławieckie do 1925 r. oświetlane były 42 latarniami gazowymi, od tego czasu wprowadzono oświetlenie elektryczne z centralnym wyłącznikiem.

W 1927 r. przedłużono sieć gazową o 2 000 metrów - gaz doprowadzono do nowych osiedli. Było wtedy do sieci podłączonych 400 gospodarstw domowych.

4 listopada 1928 r. spalił się dach piecowni - przyczyną pożaru był zapchany komin pieca.

W okresie międzywojennym w gospodarstwach domowych wykorzystywano gaz do pieczenia i gotowania. Najpopularniejsze były kuchnie jedno- i dwupalnikowe, radziej

W gazowni wytwarzano gaz aż do walk o miasto w lutym 1945 r.

W latach 1945-1960 gazownia, urządzenia do produkcji gazu zostały zdewastowane. Zniszczone urządzenia uzupełniono z ościennych gazowni: Sępól i Braniewo. Ponownie produkcję gazu uruchomiono w 1964 r.

27 kwietnia 1992 r. zakończono eksploatację gazowni w związku z podłączeniem sieci miasta Górowo Iławieckie do rurociągu gazu ziemnego - wyłączono z ruchu budynek produkcyjny i zbiornik teleskopowy gazu.

W latach 1992-1994 przeprowadzono remont bud. produkcyjnego z urządzeniami, pomalowano zbiornika gazu. 19 listopada 1994 r. otwarto "Muzeum Gazownictwa" w bud. produkcyjnym gazowni - prezentowane są tu urządzenia do produkcji gazu, liczniki gazu, itp.

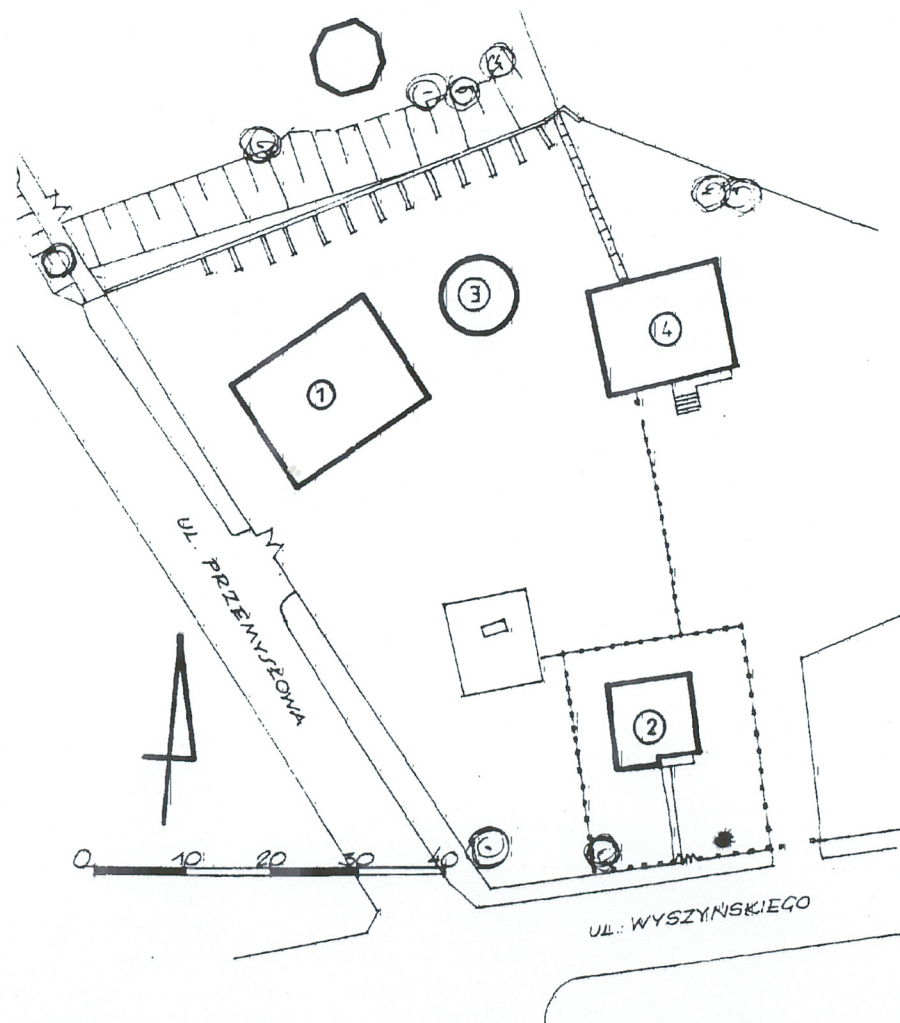
Jesienią 1998 r. sprzedano bud. administracyjny Włodzimierzowi Stecowi.

Wkładkę założył: mgr inż. Krzysztof J. Madziara 5 listopada 1999 r.

Miejsce przechowywania negatywów: BSiDZT S. Januszewski

D. gazownia miejska w Górowie Ławieckim – sytuacja
1 – bud. produkcyjny. 2 - d. bud. administracyjny. 3 - teleskopowy
zbiornik gazu typu mokrego. 4 – nowy bud. administracyjny.

1. Miejscowość

GÓROWO IŁAWIECKIE2. Obiekt   **ZESPÓŁ****D. GAZOWNIA MIEJSKA**

3. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego)

Dokumentacja fotograficzna.

1. Bud. produkcyjny i zbiornik gazu, neg. 1100/508/5.

2. D. bud. administracyjny, neg. 1100/513/1.

Wkładkę założył: mgr inż. Krzysztof J. Madziara 5 listopada 1999 r.

Miejsce przechowywania negatywów: BSiDZT S. Januszewski